Cult Islam Archit Urban, 2024; 9 (1): 167-190

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.9.1.167

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper **Open Access**

Comparative Study on Neighborhood Units in Old Texture of Fasham and New Texture of Meygoon Nou Based on the Islamic Urban Planning Principles and West Modern Period

Seyyed Amir Mir Mohammad Hossein Fashami[1]*, Saeideh Mohtasham Amiri[2] *

1. MSc in Urban Planning, Department of Urbanism, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Assistant Professor, Department of Urbanism, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 2023/08/1 **Accepted: 2024/05/6**

Abstract

This study investigates neighborhood units in the old texture of Fasham and the new texture of Meygoon Nou, comparing them with Islamic urban planning principles and the Western modernism. The research adopts a descriptive-analytical approach with data collected through field surveys and questionnaires. Results indicate that the new texture of Meygoon Nou aligns more closely with Western modern urban planning, while the old texture of Fasham retains traditional Islamic planning characteristics. This study highlights the importance of considering socio-cultural factors in urban development and suggests policies to integrate modern urbanization with traditional values for sustainable city growth. A deeper analysis of urbanization trends and their socio-cultural impacts is presented to emphasize the necessity of informed urban planning. The findings contribute to the discourse on urban design by examining the role of spatial organization and architectural integrity in fostering community resilience and sustainable development.

Keywords:

Neighborhood Unit, Islamic Urban Planning, Western Modern Period, Old Texture of Fasham, New Texture of Meygoon Nou

*- Corresponding Author: dr.mohtashamamiri@iau-tnb.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

Introduction

Neighborhoods serve as critical spaces for social interaction and community identity. Islamic urban planning emphasizes spirituality, community cohesion, and human-centric development, whereas Western modern planning prioritizes functionalism and rationality. This study aims to provide insights into how traditional and modern neighborhood units function within these paradigms and assess their strengths and weaknesses. The role of urban design in fostering social interactions and preserving historical identity is a central focus. Additionally, this research explores how global urbanization trends influence local spatial arrangements and how hybrid models might bridge the gap between traditional and modern planning methodologies.

Methodology

This applied research employs a descriptive-analytical approach. The statistical population includes residents over the age of 18 in Fasham and Meygoon Nou. The sample size, determined using the Cochrane formula, comprised 200 respondents from each area. Data collection relied on questionnaires, structured interviews, and field observations, ensuring a comprehensive understanding of the neighborhoods' dynamics. Statistical tools, including SPSS, were used for data analysis to establish correlations between urban planning principles and residential satisfaction. A mixed-method approach ensures robust validation of findings, integrating qualitative and quantitative insights. Furthermore, comparative spatial mapping and in-depth interviews with urban planners provide additional layers of analysis, offering deeper insights into the socio-spatial dynamics at play in these urban areas.

Results

A comparative assessment based on social, cultural-religious, physical, and institutional indicators revealed that Fasham scored 76.01, aligning more with Islamic principles, while Meygoon Nou scored 80.56, reflecting Western modernist features. Factors such as social solidarity, sense of belonging, and religious presence were stronger in Fasham, whereas Meygoon Nou exhibited characteristics like high-rise dominance and vehicle-centric planning. The study found that Fasham's traditional structure encourages social interaction and security, while Meygoon Nou's modern layout contributes to anonymity and reduced community engagement.

Additionally, the lack of a defined neighborhood boundary in Meygoon Nou diminishes the sense of ownership and belonging among its residents, further contributing to the decline in social interactions. Unlike Fasham, where communal activities and religious gatherings play a central role, Meygoon Nou lacks sufficient shared spaces, leading to weaker neighborhood ties. The variation in architectural styles and lack of harmony among buildings in Meygoon Nou further highlight the contrast between the two case studies, emphasizing the importance of traditional urban design in fostering cohesive communities. The differences in land use policies, street connectivity, and public space integration further reinforce the diverging approaches of these two urban textures.

Discussion

Fasham's traditional urban structure fosters strong community ties and security, while Meygoon Nou's modern layout leads to social fragmentation. The results indicate that while modernization is essential for

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

urban growth, disregarding historical and cultural contexts can lead to negative social outcomes. Preserving pedestrian-friendly neighborhoods, integrating green spaces, and maintaining cultural elements in city planning can mitigate such effects. A balanced approach to urbanization ensures long-term sustainability and the protection of cultural heritage.

Furthermore, urban planning strategies should consider the socio-economic dynamics shaping neighborhood evolution. As cities expand, policies must address the role of mixed-use development, affordable housing, and public transit in enhancing urban resilience. The study suggests that future urban projects should prioritize inclusive planning processes, where residents actively participate in decision-making. This participatory approach can help create spaces that reflect local needs while integrating modern infrastructure improvements.

The findings highlight the necessity of re-evaluating zoning regulations and spatial planning guidelines to foster a hybrid model where traditional values and contemporary urban requirements coexist. This balance can be achieved through localized policy frameworks that support heritage conservation while allowing for controlled modernization. The increasing reliance on technology-driven urban management tools, such as GIS mapping and AI-assisted zoning regulations, presents an opportunity to blend historical urban layouts with modern efficiency.

Moreover, addressing environmental sustainability in urban planning has become an imperative factor in shaping resilient neighborhoods. Urban heat islands, pollution, and climate change challenges require cities to integrate green infrastructure solutions, such as rooftop gardens, permeable pavements, and energy-efficient building materials. These elements not only enhance the environmental quality of urban neighborhoods but also contribute to social well-being by creating aesthetically pleasing and livable spaces.

Another crucial aspect is the economic viability of urban design models. Fasham's historically rooted neighborhood framework supports local businesses and markets, ensuring economic sustainability, whereas Meygoon Nou's centralized commercial zones contribute to spatial segregation. Promoting mixed-use developments and walkable commercial areas can strengthen local economies and provide job opportunities within neighborhood units. Policymakers should also consider economic incentives to preserve traditional structures while enabling adaptive reuse strategies that cater to modern urban demands.

Conclusion

This study underscores the necessity of preserving traditional urban planning elements in developing cities. Municipal regulations should protect Fasham's historical fabric, and further research should explore strategies to integrate modern development with traditional principles. Planning policies must balance modernization with cultural preservation to enhance urban sustainability. Future research should include comparative studies with other cities and analyze the long-term effects of urban transformation on community cohesion and sustainability. Ensuring a people-centered approach in urban planning will contribute to resilient and culturally rich urban environments.

Additionally, city planners must consider how emerging global trends, such as smart city frameworks and climate-responsive urban design, can be adapted to local contexts. Bridging the gap between historical preservation and urban innovation requires interdisciplinary collaboration and a willingness to experiment with hybrid urban models. Ultimately, integrating cultural, environmental, and technological considerations

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

into planning strategies will be key to fostering cities that are both progressive and rooted in their historical and social identities.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۳؛ ۹ (۱) :۱۹۰-۱۶۷

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.9.1.167

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

مقایسه تطبیقی واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و جدید میگون نو مبتنی بر اصول شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب

سید امیر میرمحمدحسین فشمی[۱]، سعیده محتشم‌امیری[۲]*

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران
۲. استادیار، گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

دریافت : ۱۴۰۲/۵/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۳/۲/۱۷

چکیده

واحدهای همسایگی در گذر زمان دستخوش تغییرات و تحولات مهمی شده‌اند؛ با این وجود، هنوز به عنوان یکی از مهم‌ترین بسترها جهت تعاملات اجتماعی، ارتباطات و ارتقاء هویت جمعی محسوب می‌شوند. پژوهش حاضر در راستای بررسی ویژگی‌های واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و جدید میگون نو و تطابق آن با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب انجام پذیرفته است. این پژوهش از نوع پیمایشی و با رویکردی توصیفی-تحلیلی با هدف کاربردی تنظیم شده و اطلاعات به‌صورت میدانی و با استفاده از پرسشنامهٔ محقق‌ساخته به‌دست‌آمده است. جامعهٔ آماری، تمامی ساکنان بالای ۱۸ سال بافت قدیم شهر فشم و بافت جدید میگون نو را تشکیل می‌دهد که با استفاده از فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵ درصد و با فاصله اطمینان ۷ درصد، حجم نمونه برای بافت قدیم شهر فشم معادل ۱۸۲ و حجم نمونه برای میگون نو ۱۹۶ نفر محاسبه شده است؛ که برای اطمینان بیشتر در هر دو محدوده، تعداد ۲۰۰ نفر به‌صورت تصادفی مورد پرسش‌گری قرار گرفتند. برای تجزیه‌وتحلیل اطلاعات حاصل از پیمایش اجتماعی، از آمارهای استنباطی (میانگین‌های آماری) و برای وزن‌دهی به شاخص‌ها از روش پنل متخصصان و کارشناسان بهره گرفته‌شده است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که بافت قدیم فشم از منظر شاخص‌های سنجشی این پژوهش امتیاز ۲/۴۲ -حاصل از مجموع میانگین‌های آماری ۳۱ شاخص بررسی‌شده در این پژوهش برای این بافت- و بافت جدید میگون نو امتیاز ۲/۵۸ -حاصل از مجموع میانگین-های آماری ۳۱ شاخص بررسی‌شده در این پژوهش برای این بافت- را کسب نموده است. از این نظر، بافت جدید میگون نو در قیاس با بافت قدیم فشم از منظر شاخص‌های سنجشی این پژوهش، بیشتر در تطابق با اصول دوره مدرن غرب گام برمی‌دارد (۸۰،۵۶ درصد) و بافت قدیم فشم تقریباً هویت گذشته خود را حفظ کرده (۷۶،۰۱ درصد) است و با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی مطابقت بیشتری دارد.

واژگان کلیدی

واحد همسایگی، شهرسازی اسلامی، دوران مدرن غرب، بافت قدیم فشم، بافت جدید میگون نو.

* - نویسنده مسئول مکاتبات: dr.mohtashamamiri@iau-tnb.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

۱. مقدمه

اسلام ارزش‌های تعالی جویانه‌ای را در زمینه شهر و محیط زندگی انسانی مطرح کرده که امروزه با ظهور فرهنگ جدید و غفلت از ابعاد معنوی انسان مورد بی‌مهری قرارگرفته است که احیاء این ارزش‌ها در شهرسازی معاصر امروزی، نیازمند تبدیل آن‌ها از حالت عام و کلی به‌صورت مسئله‌ای تخصصی است (Noghrekar et al., 2013). دراین‌بین، یکی از مهم‌ترین ارزش‌ها، مفهوم واحدهای همسایگی است که با توجه به روایت‌ها و توصیه‌های بسیار زیادی که در اسلام دراین‌باره شده و با توجه به روح و فضای مدرنیته که در رابطه با واحد همسایگی و ارتباطات همسایه که به نوعی در نقطه مقابل این تعالیم قرار می‌گیرد، امروزه جامعه ما را تا حد زیادی درگیر دوگانگی نموده است (Mirktoli, 2015). احادیث فراوانی که در دین اسلام درخصوص سفارش به همسایه و رعایت حق همسایه شده است، نشان می‌دهد که چقدر نقش همسایه در زندگی فرد مسلمان مهم و تأثیرگذار است؛ و تا چه اندازه می‌باید در ابعاد مختلف مفهوم و حضور همسایه، چه در زندگی فردی و چه در زندگی اجتماعی را مدنظر قرار داد.

هرچند که اصطلاح و مفهوم واحدهای همسایگی در جوامع بزرگ کنونی دستخوش تحولات مهمی شده است ولی درعین‌حال، هنوز یکی از مهم‌ترین بسترها جهت تعاملات اجتماعی محسوب می‌شود (Mehdizadeh et al., 2016, p. 343-344). بافت فیزیکی شهر، نحوه قرار گرفتن دیوارها و معبرهای خانه و یا شهر را نشان می‌دهد (Nasr, 2015, p. 68). این بافت‌ها تسهیل‌گر رفتار و کنش انسان‌هایی هستند که در داخل آن‌ها سکونت دارند و یا زندگی می‌کنند. روال زندگی در شهر نیز به همین ترتیب تابع طراحی بافت فیزیکی شهر است؛ یعنی سبک زندگی شهری را بافت فیزیکی شهر معین می‌کند. در این میان عواملی هستند که بین روابط انسانی و اجتماعی و بافت فیزیکی منزل یا شهر رابطه برقرار می‌کنند (Navabakhsh & Rafiei Far, 2008). اینکه چگونه روابط اجتماعی در بافت فیزیکی انعکاس داده شود و چگونه در طراحی تجلی یابد، تابع عواملی است که با عنوان تکنولوژی یا فناوری شناخته می‌شوند؛ بنابراین، تکنولوژی رابطی بین روابط اجتماعی و بافت فیزیکی است. هر سه عامل روابط اجتماعی –که نشانه سبک زندگی است– تکنولوژی و بافت فیزیکی در فرهنگ‌های منسجم متناظر یکدیگرند. مناسبات اجتماعی و به‌عبارت‌دیگر، سبک زندگی اسلامی با سبک زندگی غربی تفاوت‌هایی دارد. تفاوت عمده اینکه در سبک حقیقی زندگی اسلامی همه امور برای نزدیکی به خداوند است (قربه الی الله) و سبقت در خیرات وجهه همت مسلمانان است؛ اما در سبک زندگی غربی، هدف احیای انسان‌گرایی، سودجویی، منفعت‌طلبی و همانند آن است (Zahed Zahedani, 2019, p. 86).

محله‌ها همواره به‌عنوان بخشی از ساختار شهر در طول تاریخ از جایگاه و موقعیت خاصی برخوردار بوده‌اند (Jige Quan,2019)، این جایگاه با وقوع انقلاب صنعتی به دلیل روند پرشتاب تغییر در جسم و روح شهرها تا حدی متزلزل گشت و منجر به ناکارآمدی محله‌ها شد، روند فوق با ورود اصل مدرنیسم به شهرها ادامه پیدا کرد تا آنکه تراکم نامتعادل، ماشین محوری و فقدان سرمایه‌های اجتماعی در محله‌ها منجر به نارضایتی ساکنان خود گردید (Pourahmad & Wafaei, 2017).

در جوامع غیر غربی، ازجمله کشور ایران، طی سال‌های اخیر، با به‌کارگیری دانش مهندسی غربی، بافت‌های فیزیکی برگرفته از سبک زندگی غربی به جامعه تحمیل شده است. به‌عنوان‌مثال، امروزه آپارتمان‌نشینی رایج‌ترین نوع طراحی مسکن در شهرهای ایران است. مقایسه طراحی آپارتمان‌ها با سبک معماری سنتی و بومی در جامعه نشان می‌دهد که این تکنولوژی (تکنولوژی آپارتمان‌سازی) روابط خانوادگی مردم ایران را بیشتر به‌سوی سبک زندگی غربی سوق داده و تا حدی از سبک زندگی بومی و سنتی جدا کرده است. مطالعه فضاهای مختلف شهرهای ایرانی در طول تاریخ نشان می‌دهد که محلات قدیمی از منظر کیفیت تعاملات اجتماعی، همبستگی بین ساکنین، حس تعلق و هویت جمعی، موفق‌تر عمل کرده و انطباق بیشتری با اصول شهر اصیل اسلامی داشته‌اند.

شهرهای فشم و میگون نو که در منطقه رودبار قصران در شهرستان شمیرانات واقع‌شده‌اند نیز از این قاعده مستثنا نیستند. در طی سال‌های اخیر، این دو محدوده، همواره با دوگانگی روبرو بوده‌اند؛ از یک‌سو قدمت این مناطق زیاد است و ساکنان بومی قابل توجهی دارد که نسل به نسل در این منطقه حضور داشتند و کماکان از این طریق سنت‌ها،

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

سینه‌به‌سینه منتقل گشته است؛ اما در مقابل، این محدوده با توجه به جاذبه‌های طبیعی و آب‌وهوای مطبوع و نزدیکی‌اش به شهر تهران، همواره مقصد سرمایه‌گذاری و تفرج‌گاه قشر مرفه جامعه بوده است؛ بدین ترتیب، به‌تبع ورود افراد غیربومی و ساخت‌وسازهایی که بیشتر تحت تأثیر فرهنگ غرب هستند، سبک زندگی بیگانه‌ای وارد منطقه شده است که باعث به وجود آمدن تغییراتی در کالبد و روح منطقه گشته است. با این تفاسیر، پژوهش حاضر در راستای بررسی ویژگی‌های واحدهای همسایگی در بافت این دو محدوده و تطابق آن با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب انجام پذیرفته است. در حقیقت، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و میگون نو بیشتر با شهرسازی اسلامی تطابق دارند یا با شهرسازی دوره‌ی مدرن غرب مطابقت بیشتری دارند؟

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر در راستای بررسی ویژگی‌های واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و جدید میگون نو و تطابق آن با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب انجام پذیرفته است. روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از حیث روش، توصیفی- تحلیلی است. در این پژوهش پس از مرور مبانی و مفاهیم نظری ازجمله مفهوم واحدهای همسایگی، ویژگی‌های واحدهای همسایگی در شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب، از برآیند این ویژگی‌ها به تدوین چارچوب سنجشی این پژوهش مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های سنجشی مبادرت شده است تا بافت‌های قدیم و جدید فشم و میگون نو با توجه به این شاخصه‌ها مورد بررسی و مطالعه قرار گیرند (جدول ۱).

در این تحقیق به‌منظور گردآوری اطلاعات موردنیاز تحقیق از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی استفاده شده است. بدین ترتیب که در بیان ابعاد و مفاهیم نظری، پیشینهٔ تحقیق، ویژگی‌های جغرافیایی محدوده‌های مورد مطالعه از روش اسنادی و به‌منظور سنجش محدوده‌های مورد مطالعه و تطبیق آن‌ها با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب از روش میدانی استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بوده که در آن جامعهٔ آماری پژوهش، تمامی ساکنان بالای ۱۸ سال بافت قدیم شهر فشم و بافت جدید میگون نو بوده‌اند که برای برآورد حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵ درصد و با فاصله اطمینان ۷ درصد، حجم نمونه برای بافت قدیم شهر فشم معادل ۱۸۲ نفر و برای بافت جدید میگون نو معادل ۱۹۶ نفر محاسبه شد که برای اطمینان بیشتر تعداد ۲۰۰ نفر در هریک از این بافت‌ها به‌صورت تصادفی مورد پرسش‌گری قرار گرفتند.

به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه، از اعتبار محتوایی (نظر متخصصان) و برای پایایی آن از آلفای کرونباخ استفاده شده است که مقدار آن برای این پژوهش ۰/۸۴۶ بوده که نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه توزیع شده بین ساکنان بافت قدیم و جدید فشم و میگون نو دارد. همچنین در این پژوهش برای تجزیه‌وتحلیل اطلاعات حاصل از پیمایش اجتماعی از آمارهای استنباطی (میانگین‌های آماری) بهره گرفته‌شده است. در حقیقت، از مقایسه میانگین‌های آماری به‌دست‌آمده برای هریک از این شاخص‌ها (بر اساس کدگذاری صورت گرفته در پرسشنامه توزیع‌شده بین پرسششوندگان این پژوهش) در بافت قدیم فشم و بافت جدید میگون نو مشخص‌شده که کدام‌یک از بافت‌ها بیشتر با اصول شهرسازی اسلامی یا اصول دوران مدرن غرب تطابق دارد.

۳. پیشینه پژوهش

در باب موضوع پژوهش حاضر باید اذعان داشت که تاکنون پژوهش آکادمیکی در سطح کشور در این محدوده (فشم و میگون نو) با این رویکرد به رشته تحریر درنیامده است و اصولاً موضوعاتی مانند واحدهای همسایگی، شهرسازی اسلامی و شهرسازی دوره مدرن غرب به‌صورت جداگانه مطرح‌شده‌اند؛ اما تبیین و قیاس دو فلسفه در این نمونه‌های موردی باهم رخ نداده است؛ بنابراین پژوهش حاضر هم از جنبه محدوده مورد بررسی و جامعه انتخابی نوآوری دارد و هم از منظر رویکرد تطبیقی تاکنون چنین بررسی در این محدوده انجام نشده است. همچنین به‌طور کلی از منظر فعالیت‌های علمی و پژوهشی در حوزه شهر و شهرسازی در محدوده‌هایی همچون فشم و میگون نو که مدنظر این تحقیق بوده‌اند، فعالیت قابل توجهی وجود نداشته است؛ لذا در این بخش

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۱: چارچوب سنجشی پژوهش

مفهوم	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
قیاس تطبیقی بین بافت‌های قدیم و جدید فشم و میگون نو و تطابق آن با اصول شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب	اجتماعی	– همبستگی اجتماعی در کارها – میزان حس تعلق ساکنان به محل سکونت – وجود تشکل‌های مذهبی در محله – وجود داشتن مفهوم محله در بافت شهر – اعتماد و امنیت نسبت به همسایه‌ها در محله – شناخت همسایگان و افراد محله – وجود نسبت فامیلی در محله – آزادی ساکنان در فضاهای شهری و محله – رعایت حق همسایه از منظر آزار و اذیت – تشخیص قلمرو محله توسط ساکنان – تعامل میان همسایه‌ها در سطح محلات – تشخیص ورود افراد غریبه به محلات توسط ساکنان
	فرهنگی– مذهبی	– گردآمدن محلات متأثر از عواملی مانند قوم، نژاد، فرهنگ و غیره – وجود مسجد در ناحیه‌های شهری – میزان پویایی مسجد و برگزاری نمازهای جماعت در آن – برگزاری مراسمات دینی مانند محرم و شعبان در سطح شهر – حفظ آداب‌ورسوم گذشته – اهمیت مذهب برای افراد محله – رعایت پوشش اسلامی در محله – استفاده از اسامی معنوی و شهدا در نام‌گذاری کوچه‌ها – سنت وقف در سطح محلات شهر – پخش شدن اذان در ساعات اوقات شرعی در سطح شهر – وجود عالم دینی و در دسترس بودن آن در سطح شهر – برگزاری راهپیمایی‌های مذهبی مانند روز قدس در سطح شهر – وجود پوشش‌های نامتعارف یا خودروهای لوکس در سطح شهر – مهم بودن حفظ حریم خصوصی برای اهالی محله
	کالبدی	– وضعیت دسترسی در محلات – وجود معماری و مدل‌های متنوع و نامتعارف در محله – وضعیت ارتفاعی ساختمان‌های محله
	نهادی	– مدیریت و حل‌وفصل مسائل و مشکلات به‌صورت کدخدامنشی – اعتماد ساکنان به همسایگان

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

به برخی از پژوهش‌هایی که ارتباط محتوایی با موضوع این پژوهش دارند، اشاره می‌شود.

ثقه‌الاسلامی و امین‌زاده در پژوهشی به بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به‌کاررفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها حاکی از آن است که تفاوت بنیادینی در پیدایش و شکل‌گیری مفهوم محله در شهرنشینی ایرانی و واحد همسایگی غرب وجود دارد که می‌توان اولی را قلمرویی اجتماعی برای سکونت و دومی را قلمرویی کالبدی برای برخی مفاهیم اجتماعی دانست. در انتهای مقاله در قالب جدولی، به مقایسه تطبیقی بین دو محله فهادان در یزد (نمونه محله اسلامی) و واحد همسایگی در شهر رادبرن (نمونه غربی) از منظر ویژگی‌هایی همچون مساحت، مرکزیت، عناصر شاخص، کیفیت محصوریت، شکل مرکز و عناصر مرکز، ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر و مواردی دیگر پرداخته شده است (Thaghah Al-Islami & Aminzadeh, 2013).

پوراحمد و وفایی در مطالعه‌ای تحت عنوان مقایسه تطبیقی ساختار شهر اسلامی با شهر غربی (با تأکید بر نظریه شهر ماکس وبر) به دنبال پاسخ این سؤال بوده‌اند که بر اساس مؤلفه‌های شهری برشمرده شده در نظریه ماکس وبر ساختار شـــهرهای اسلامی را مورد بحث و بررســی قرار دهند و به این پرسش‌ها پاسخ دهند: ۱- آیا جامعه شهری اسلامی در طول تاریخ دارای ویژگی‌های جامعه شـــهری مورد نظر وبر بود؟ ۲- آیا شهرهای حوزه تمدن اسلامی دارای سازمان اجتماعی- فضایی متمایز نســـبت به دیگر حوزه‌های تمدنی بوده‌اند؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد، اظهارات وبر در خصوص رد تعبیر شـــهر اسلامی به دلیل نداشـــتن مؤلفه‌هایی همچون انجمن‌های صنفی و اســـتقلال حقوقی و سیاســـی در آنها تعبیری ناقص اســـت و در خصوص مقایسه تطبیقی ساختار شهرهای اسلامی با صورت اجتماعی شهر مورد نظر وبر که در ســـه موضوع حقوق شـــهروندی ساکنان شهر، تشـــکیل اصناف و مشـــارکت مردم در اداره شهر خلاصه می‌شود. بررسی‌ها نشـــان می‌دهد شهرهای اســـلامی گرچه در برخی وجوه کالبدی و اقتصادی مشـــابه با شهرهای غربی هستند، ولی در گروه اجتماع شهری مورد نظر وبر قرار نمی‌گیرند (Pourahmad & Wafaei, 2015).

امینی حاجی باشی و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی تطبیقی الگوی رایج ریخت‌شناسی شهرهای ایران و اروپا در دوره مقارن با اسلام (مطالعه موردی: شهر ری در ایران و سیه‌نا در ایتالیا) به دنبال تمایزات کالبدی شهرسازی ایرانی- اسلامی در مقایسه با شهرسازی مقارن آن در اروپای قرون وسطی بوده‌اند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که تفاوت‌ها و شباهت‌های ناشی از امور طبیعی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و شرایط نظامی- سیاسی و ساختار حکومتی در شهرها ازجمله علل اساسی تنوع کالبدی شهر در نقاط جغرافیای مختلف است که هویت مکان‌ها را شکل می‌دهد (Amini Hajibashi et al., 2019).

سلیمان‌زاده و همکاران در پژوهشی به مدل مفهومی ارزیابی شاخص‌های فضای معماری بر مبنای تطبیق دیدگاه‌های غربی و ایرانی- اسلامی اقدام نموده‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها گویای این مطلب است که شاخص‌های فضا در بستر معماری ایرانی- اسلامی، به شیوه‌ای متعادل، مبهم و یا رازآمیز ظاهر گردیده که از این نظر مشابهت‌هایی با تفکر فضایی غالب در دوران پست‌مدرن داشته و همچنین از دوره‌های دیگر معماری غرب کاملاً متمایز می‌شود (Souleimanzadeh et al., 2019).

شکری یزدان‌آباد و همکاران در پژوهشی به سنجش ارزش‌های ایرانی اسلامی و انسانی در ادوار دگردیسی شهر از بافت سنتی به مدرن و شیوه حفظ آن در شهرهای آینده پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها حاکی از آن است که مفاهیمی نظیر طبیعت‌محوری، خدامحوری، جامعه‌محوری (اجتماع‌پذیری) و همچنین اقتصاد، در سیر دگردیسی بیان‌شده و برخی مفاهیم مانند جامعه‌محوری (ارتباطات جهانی) پررنگ‌تر شده است (Shukri Yazdan Abad et al., 2019).

مطهر و همکاران در پژوهشی به مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی مبتنی بر هویت (اسلامی- ایرانی) در شهرسازی (نمونه مطالعاتی: حکیمیه و نارمک شهر تهران) پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که معیارهای هویت محله‌ای در محلات با ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی گوناگون، متفاوت است. طوری که میانگین امتیازات این معیارها در محله قدیمی نارمک بیشتر از محله نوساز و جدید حکیمیه است (Motahar et al., 2021).

توزنده‌جانی و فرزاد بهتاش (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی آثار

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

مدرنیسم در شهرسازی ایرانی- اسلامی (مورد مطالعه: شهر تبریز) اقدام نموده‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها حاکی از آن است که ازجمله آثار مثبت مدرنیسم رونق شهرنشینی و افزایش میزان ساخت‌وسازها و از مهم‌ترین آثار منفی مدرنیسم در شهرسازی تبریز از دست رفتن چهره سنتی آن، فرهنگ غنی ایرانی ـ اسلامی، تغییرات ناموزون و بدقواره کالبدی شهر تبریز، افزایش حاشیه‌نشینی با مهاجرت روستاییان به شهر است (Tozandeh Jani & Farzad Behtash, 2022).

٤. مبانی نظری پژوهش

شهر به‌عنوان نقطه اوج گردهمایی و تجمع انسان‌ها از ابتدا تاکنون بوده و نقش بسزایی در آغاز تمدن بشری داشته است (Mohajan, 2019). همواره از زمان‌های گذشته هر مکتبی اصولی در شهرسازی خود داشته است؛ اما رفته‌رفته به علت رشد روزافزون شهرنشینی، چالش‌هایی نیز در رابطه با ماشینی شدن انسان‌ها و از بین رفتن روح انسانیت ایجاد گشته است. بدین ترتیب، تاریخ معاصر بشریت با پدیده و فعالیتی تخصصی به نام شهرسازی مواجه شد (Randolph & Storper, 2023). ازجمله مفاهیم نسبتاً جدیدی که بعد از مدرنیته در شهرسازی موردتوجه قرار گرفت، اصطلاح واحد همسایگی بوده که توجه بسیاری از شهرسازان را به خود معطوف ساخته است. درصد زیادی از این توجه را می‌توان ناشی از نوع شهرسازی مدرن دانست که در آن به روح انسان و روابط بینشان توجهی نشد و حاصل این نوع شهرسازی، انسان‌ها و شهروندهایی باروحیه ماشینی و پیامدهایی منفی است (Vidyarthi, 2015).

بسیاری از جامعه‌شناسان شهری معتقدند که ایجاد نهادی جدید تحت عنوان واحد همسایگی برای ارتباط متقابل و رودرروی ساکنان شهرها، مانند محله‌های قدیمی ضرورت حیاتی دارند. به نوعی کلیه مسائل مربوط به مسکن، مشارکت شهروندان، توسعه اقتصادی، رفاه اجتماعی، احساس امنیت، ارتقاء سواد و مسائل زیست‌محیطی، همگی با واحد همسایگی در ارتباط است (Rohe,2009). از این منظر، واحد همسایگی، در تغییرات بسیاری از ویژگی‌های شهر تأثیرگذار است و رعایت کردن یا نکردن، اصول و قواعد آن می‌تواند پیامدهایی جدی به همراه داشته باشد. (جدول ۲) به خلاصه‌ای از اندیشه‌های نظریه‌پردازان در باب واحدهای همسایگی می‌پردازد.

در اکثر مطالعات و پژوهش‌های تاریخی، دوران مختلف شهرنشینی در ایران به دو قسمت، دوران قبل و بعد از اسلام تقسیم‌شده است. در هردو تاریخ، پیشینه شهرسازی ایران بسیار شکوهمند و غنی است. سبک زندگی مردم ایران در حیطه‌های مختلف، با ورود دین اسلام و پذیرش و تأثیر گرفتن از آن، تغییرات محسوسی کرده است؛ ازجمله این‌که شهرسازی‌اش تلفیقی از سبک ایرانی و اسلامی شد و در ادامه در دوران معاصر، با تأثر از غرب، در فضای فرهنگی خود مانند چگونگی پوشش در جامعه و همچنین گسترش شهر، راه‌سازی‌ها و غیره تغییراتی عمده را تجربه کرد (Shieh, 2005, p. 190).

مقایسه تطبیقی دو الگوی ایرانی و غربی واحد همسایگی نشان می‌دهد که زمینه اصلی پیدایش و شکل‌گیری مفهوم واحد همسایگی سنتی ایرانی- اسلامی بر اساس مفهوم اجتماعی از سکونت بوده و از این حیث، واحد همسایگی فضای کالبدی مناسبی را برای زندگی یک گروه اجتماعی فراهم می‌نموده است؛ درحالی‌که زمینه اصلی شکل‌گیری و پیدایش واحد همسایگی در شهرسازی معاصر غرب مفهومی کالبدی- فضایی و قلمرویی کالبدی بوده که پشتیبان مفاهیم اجتماعی است. این دو نگرش متفاوت به مفهوم واحد همسایگی در تعیین و تعریف مرزهای کالبدی، عنصر شاخص واحد همسایگی و نیز اصول شکل‌دهنده آن نیز نقش داشته است (Thaghah Al-Islami & Aminzadeh, 2013, p. 5).

شهرسازی اسلامی تأکیدات بسیاری بر نوع معماری و بناها و رعایت حق همسایه در واحد همسایگی شهر دارد. در شهر اسلامی رفت‌وآمد در محلات بین اهالی به‌عنوان ستون فقرات امت است (Okhovat et al., 2014, p. 24). پیاده‌محور بودن محلات محاسن زیادی دارد. ازجمله ایجاد امنیتی نسبی در محله، وجود آرامش و نبود سروصدای وسایل نقلیه در بافت مسکونی محلات و در نهایت پیاده‌محور بودن محلات سبب ایجاد روابط اجتماعی بیشتر بین ساکنان محله می‌گردد. داشتن روابط اجتماعی در محله موجب فایده رساندن به یکدیگر نیز می‌گردد (Naghizadeh, 2019, p. 114-116). از سوی دیگر، در شهر اسلامی دانستن حدود مسافت بسیار مهم است؛ چراکه بسیاری از احکام دینی منوط به دانستن مسافت و حدود شرعی است که این امر نیز نشان‌دهنده اهمیت مسجد در شهرسازی اسلامی بوده است. همچنین ساخت‌وساز در

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۲: خلاصه‌ای از اندیشه‌های نظریه‌پردازان درخصوص واحد همسایگی (Mirkatoli, 2015)

ردیف	نظریه	مشخصه‌ها
۱	باغشهر ابنزر هاوارد (۱۹۰۸)	دسترسی به خدمات شهری، مهاجرت، وجود عناصر طبیعی، امنیت، سلامت، اعتماد.
۲	پاتریک گدس (۱۹۱۵)	وجود پارک و سایر تفریحات، دسترسی به خدمات شهری
۳	کلرنس اشتاین (۱۹۰۰)	توجه به نحوه‌ی قرارگیری خیابان‌ها و مساکن، میزان دسترسی به خدمات شهری، وجود عناصر طبیعی، امنیت، اعتماد.
۴	تئوری سلامت روان (۱۹۶۱)	ایجاد محیط‌های عاطفی، حفظ ارزش‌ها و سنت‌ها، توجه به راه‌ها، تلفیق کاربری‌های مختلف، امنیت، سلامت روان.
۵	نظریه اصالت‌بخشی (۱۹۶۱)	اصلاح و بهبود مسکن، هماهنگی بین بخش‌های مختلف، جلوگیری از طبقاتی شکل گرفتن جامعه از نظر میزان درآمد.
۶	مدیریت شهری (۱۹۷۶)	نزدیک کردن عوامل مختلف شکل‌دهنده محله‌ها، ایجاد انسجام در محله‌ها، مشارکت در محله‌ها.
۷	مشارکت شهری (۱۹۶۰)	مشارکت در کارها، اعتماد، امنیت.
۸	ترنر و فیچر (۱۹۷۰)	ارتباط با سایر ساکنان، مشارکت، اعتماد.
۹	مامفورد (۱۹۵۴)	ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان.
۱۰	رادبرن	متشکل از ۳ واحد همسایگی که در هر واحد حدود ۷۵۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفر سکونت داشتند، حدود هر واحد همسایگی طبق شعاع عملکرد یک مدرسه ابتدایی نیم مایل یا حدود ۸۰۰ متر. استفاده از ایده کلان بلوک.
۱۱	کلارنس پری (۱۹۲۲)	دسترسی به خدمات شهری، ایجاد آرامش و سلامتی، توجه به قشرهای مختلف، مشارکت و اعتماد در کارها، امنیت، اصلاح و بهبود مسکن، وجود عناصر طبیعی
۱۲	اسلامی	عدالت اجتماعی، استحکام خانواده، ایجاد فضای سبز، توجه به راه‌ها، ساخت منازل وسیع، قومیت.

شهر اسلامی به‌صورت عمودی نهی گردیده است و توصیه بر گسترش شهر به‌صورت افقی بوده تا شهروندان از داخل شهر افق آسمان را رؤیت کنند (Araki, 2019, p. 65).

مدرنیسم در معماری و شهرسازی، آن مبانی که شهرهای بزرگ اروپا را ساخته‌اند، دور انداخت و تمامی کوشش‌هایی را که برای انطباق بازمان گذشته انجام‌گرفته بود، چه گذشته یونانی، چه رومی و چه گوتیک، کنار گذاشت. مدرنیسم سبک‌های کلاسیک، ستون‌ها، گچبری‌ها و حاشیه‌های تزئینی را بی‌اعتبار کرد. خیابان‌ها را به‌عنوان نخستین فضای عمومی و نمای سردرها و ساختمان را به‌عنوان چهره‌های عمومی ساختمان رد کرد (Linsey, 2021). از این منظر، در شهرسازی مدرن ابزار مهم‌تر از خود هدف انگاشته می‌شد و به نوعی هدف وسیله را توجیه می‌کرد و فقط به رفع نیازهای روزمره توجه می‌شد و روح انسانیت در زیر چرخ‌دنده‌های مدرنیته نابودشده بود (Rahnemai, 2016, p. 132-135). (جدول ۳) به شاخصه‌های شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب اشاره دارد.

۵. معرفی محدوده مورد مطالعه پژوهش و ویـــژگی‌های واحدهای همسایگی

فشم: یکی از شهرهای قدیمی شهرستان شمیرانات است که قدمت آن به دوران زرتشتیان و آتش‌پرستان قبل از اسلام برمی‌گردد. این شهر از نظر جغرافیایی بین طول جغرافیایی

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۳: شاخصه‌های شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب (Noghrekar et al., 2013; Shafii, 2000)

شاخصه‌های شهرسازی اسلامی	شاخصه‌های شهرسازی دوران مدرن غرب
• انجام مراسمات دینی و گاهی انجام آن‌ها در عرصه عمومی شهر • وجود تکایا و هیئت‌ها • نبود وسایل نقلیه پرسروصدا و وجود آرامش • وجود نماها و یادمان‌های مذهبی و مقدس (اسماء شهدا و غیره بر روی کوچه‌ها و غیره) • نظارت بر فضاهای شهری در راستای جرائم (امربه‌معروف و نهی از منکر) • شیوه‌های پایدار در تأمین نیازمندی‌های اجتماعی (سنت وقف) • مشارکت شهروندان در آبادی محل سکونت خویش • مرز همسایگی و مبنای شناخت ۴۰ خانه از هر سمت • پخش اذان در سطح شهر • سکونت داشتن عالم دینی در سطح شهر و دسترسی داشتن به آن • رعایت حق همسایه در ارتفاع بنا و بهره‌مند بودن یکسان از مواهب باد و نور خورشید و غیره • ممنوعیت در برج‌سازی و ارتفاع زیاد بنا و حتی در داخل خانه و سقف آن • معماری ساده و دوری از تجملات (البته به معنای حقیر زیستن نیست.) • حفظ همگونی ظاهری و عدالت اجتماعی و عدم ظهور اختلاف طبقاتی، خانه‌های مسکونی به خصوص از خارج، از بعد حجم، ارتفاع، فرم مواد، مصالح و رنگ وحدت و هماهنگی داشته باشد و متضاد و دوگانه نباشد. • هیچ چیزی نباید نامتعارف باشد که باعث انگشت‌نما شدن شود؛ حتی در نوع پوشش و ماشین و غیره • حفظ حریم خصوصی ساکنان خانه • تبدیل نشدن خانه به منشائی برای آزار و اذیت دیگران	• قطع ارتباط با گذشته و نگرش معطوف به آینده • ساختار زدایی، جهان‌گرایی، مدل‌سازی و بی‌طرفی ارزشی سبک و دکور • عقلانیت، تمامیت‌خواه، کارکردگرایی، استعاره ماشینی «شکل تابع کارکرد»، «تکنولوژی» و «تمایز کارکردی» • اعتقاد به رهایی انسان، بشردوستانه، دارای اهداف سیاسی اعتقاد به پیشرفت خطی، علم، عقل، تکنیک مداری و قطعیت ایمان • ضد سرمایه‌داری، متکی به اقتدار دولت و مداخلات گسترده دولت و سوسیالیسم دموکراتیک • هنر ابزار نیل به مقاصد سیاسی و پیشگام بودن طراح و معمار • ساخت‌وساز بناهای جدید • بهره‌گیری از عواطف و احساسات در خدمت مقاصد سیاسی • توجه خاص به استفاده از طرح‌های جامع • تأکید بر متخصصان معمار و شهرساز • برنامه‌ریزی گسترده، فراگیر و نامنعطف

۵۱ درجه و ۳۱ دقیقه و ۴۳ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۵۵ دقیقه و ۵۶ ثانیه شمالی و در شمال شرقی تهران قرار دارد. شهر فشم از نظر همسایگی و حدود جغرافیایی از جنوب با شهر اوشان، از جنوب غربی با روستاهای باغ گُل و ایگُل، از غرب با روستای آهار، از شمال و شمال غربی با شهر میگون، از شمال و شمال شرقی با روستای روته و از شرق و جنوب شرقی با روستای امامه هم‌مرز است (شکل ۱).

اهالی بومی این شهر از ۷ طایفه تشکیل‌شده‌اند که درگذشته هرکدام از این طوایف در قسمتی از بافت آبادی سکونت داشتند که امروزه با گسترش شهر، ازدواج با طوایف دیگر، مهاجرت‌ها، خریدوفروش و عوامل دیگر، این مرزبندی تقریباً از بین رفته است. قلعه‌ای تاریخی، گورهای باستانی و آثاری که از حفاری‌ها به دست آمده، نشان از تاریخ بسیار قدیمی این محدوده دارد. از منظر عناصر شهر اسلامی نیز این محدوده از غِنای بالایی برخوردار است. وجود چندین مسجد و مسجد جامع، فضاهایی همچون حسینیه، تکایا، مدارس و بسیاری از موارد دیگر موجب شده است تا از لحاظ مطالعه طراحی محلات در دوران اسلامی بررسی این محدوده بسیار ارزشمند باشد. از سویی مطالعات و بررسی‌های اندکی در خصوص این محدوده صورت گرفته است که نیاز به تحقیقات بیشتری را در این زمینه می‌طلبد. با توجه به تاریخچه قدیمی این منطقه و حفظ تقریبی بافت قدیمی و محلی، این فضا، محدوده‌ای مناسب برای بررسی عوامل کالبدی و تأثیر آن بر شکل‌گیری روابط و ارتباطات اجتماعی است. در محدوده فشم، مسجد جامع نقش بسیار مؤثری را در فضای زیست مردم، حتی در دوران معاصر ایفا می‌کند و همچون گذشته، موقعیت کلیدی

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

و محوری خود را حفظ کرده است. مسجد، در ایام اعیاد و عزاداری‌ها خصوصاً ایام تاسوعا و عاشورا یکی از مراکز مهم جهت برگزاری مراسم و حضورپذیری مردم در فضای شهری است.

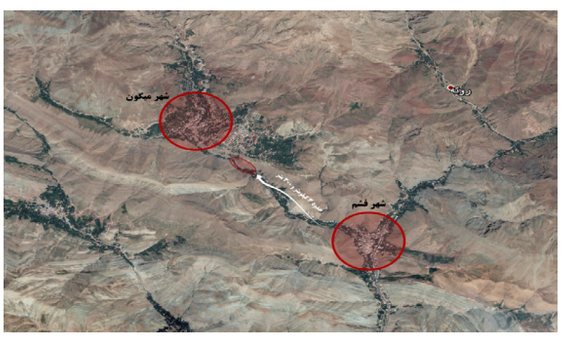

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی شهر فشم و میگون نو در منطقه رودبار قصران در شهرستان شمیرانات (Google Earth)

هر واحد همسایگی به وسیله راه‌های اصلی احاطه می‌شود که این راه‌ها پذیرش ترافیک سنگین‌تری را دارا هستند (شکل ۲). پهنه‌های تجاری باعث شده تا نیازهای روزمره در داخل واحد همسایگی رفع گردد و مغازه‌های محلی و راه‌های داخلی، اساس کار به شمار رفته و این مورد یکی از عوامل عدم ورود ترافیک گذری به درون بافت است که آرامشی نسبی را برای این محدوده به دنبال دارد. ویژگی‌های کالبدی شبکه راه‌های واحد همسایگی به گونه‌ای است که برای افراد، عبور از خیابان‌های کناری از مزیت نسبی، نسبت به راه‌های داخلی برخوردار است که برخی از این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

ـ عریض بودن راه کمربندی و کناریِ پیرامون واحد همسایگی و عرض کم راه‌های داخلی بافت؛

ـ عدم امکان آشنایی و جهت‌یابی درست در بافت داخلی برای کسانی که به محیط آشنا نیستند.

با توجه به جمیع موارد ذکر شده می‌توان دریافت که این محدوده ظرفیت بسیار مناسبی را برای حضور مردم در فضای شهری با امنیت بالا و آسایش فراهم کرده است و خاصیت محلی بودن خود را حفظ نموده و موجب افزایش ارتباطات مردم با یکدیگر در فضای شهری شده است. می‌توان اذعان داشت که بافت قدیم فشم محدوده‌ای پیاده‌محور است و از این رو از ارزش بالای حضورپذیری مردم برخوردار است. در این محدوده، تفکیک بلوک‌ها و ساختمان‌ها از یکدیگر به گونه‌ای است که حداکثر محرمیت به دست آمده و واحدهای مسکونی کمترین اشرافیت را نسبت به هم دارند. بلوک‌ها دارای دو جبهه هستند؛ که جبهه جلویی با خیابان و یا کوچه اصلی ارتباط دارد و محل انجام فعالیت‌های عمومی خانواده است و جبهه پشت ساختمان نیز حریمی کاملاً خصوصی دارد و محرمیت آن به‌طور کامل در نظر گرفته شده و محلی برای فعالیت‌های کاملاً خصوصی افراد و خانواده‌ها است. تردد و تماس افراد غریبه با واحدهای مسکونی از جبهه‌های جلویی ساختمان صورت می‌گیرد و جبهه پشت ساختمان محل تردد رسمی واحد مسکونی نیست و در بافت شهری و واحد همسایگی خودرویی تردد نمی‌کند. با توجه به بومی بودن اکثر ساکنین بافت قدیم شهر فشم و با توجه به ارتفاع کم ساختمان‌ها که عمدتاً کمتر از ۴ طبقه هستند، اهالی شهر و ساکنین ساختمان‌ها اغلب یکدیگر را می‌شناسند و این شناخت و نسبت‌های فامیلی باعث ایجاد امنیتی نسبی در شهر شده است (Mir Mohammad Hossein Fashami & Mohtasham Amiri, 2022).

رنگ زرد کمرنگ در (شکل ۲) نشان‌دهنده بافت مسکونی قدیم فشم است و همان‌طور که در نقشه مشخص‌شده، راه‌های مواصلاتی در محلات به‌صورت پیاده‌محور است و با رنگ قرمز مشخص گردیده است. رنگ طوسی نمایانگر راه‌های ماشین‌رو است که دورتادور بافت فشم را با خیابان اصلی ۳۵ متری احاطه کرده و چندراه ماشین‌رو که آن‌هم با رنگ طوسی در نقشه آمده، با عرض کمتر به داخل بافت نفوذ کرده است. لذا با توجه به مطالب فوق و نقشه مذکور، بافت قدیم فشم را می‌توان بیشتر پیاده‌محور دانست تا سواره‌محور.

میگون نو: از دیگر شهرهای شهرستان شمیرانات است که در ابتدا زیر نظر ناحیه شهری میگون اداره می‌شد؛ اما با گسترش شهر و ساخت‌وساز، میگون نو یک ناحیه شهری مستقل شد. این شهر از نظر جغرافیایی بین طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۲۹ دقیقه و ۲۴ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۵۷ دقیقه و ۱۲ ثانیه شمالی قرار دارد. قدمت قسمت جنوبی میگون نو که به پاهنه مشهور است تا ابتدای نفت چشمه (تا تقاطع اول) به میزان بافت قدیمی شهر میگون است که طایفه رجبی ساکن آن محل بودند و بناهای قدیمی مربوط به طایفه مذکور هنوز در این مکان یافت می‌شود؛ ساخت‌وسازها

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

شکل ۲: خیابان‌ها و معابر عمومی شهر فشم (Municipality of Oushan, Fasham and Meygoon)

و تغییر کاربری میگون نو از سال ۱۳۷۵ شروع شد و از سال ۱۳۸۵ به بعد به اوج خود رسیده است. ناحیه شهری میگون نو از شمال به شهر شمشک و کوه آبک، از شرق به اراضی شهر فشم، روستای روته و دشت هامون، از غرب به بافت قدیم شهر میگون و از جنوب به رودخانه جاجرود و آبشار مُسُلُّم منتهی می‌گردد. با توجه به موقعیت ویژه میگون نو در جذب گردشگر، کاربری‌های جاذب سفر در این محدوده حائز اهمیت است (شکل ۳).

از لحاظ کاربری اراضی، در میگون نو هیچ مسجد، حسینیه یا هیئت مذهبی وجود ندارد و می‌توان گفت که با توجه به حجم بالای ساختمان‌ها در میگون نو، این کاستی قابل توجه است و همین امر، این محدوده را از لحاظ تطابق با معیارهای شهرسازی اسلامی دور می‌کند؛ چراکه مهم‌ترین عامل در اسلامی بودن کالبد یک شهر، وجود مسجد در آن محدوده است.

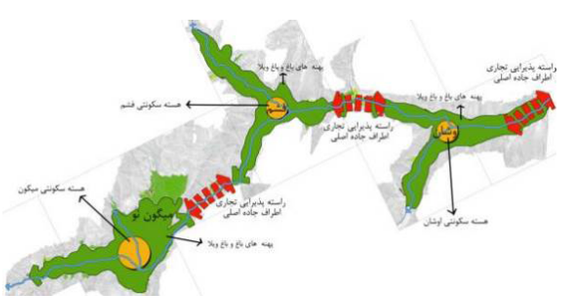

شکل ۳: پهنه‌بندی کلی شهر اوشان فشم میگون (Municipality of Oushan, Fasham and Meygoon)

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

برخلاف فشم، اکثر معابر میگون نو ماشین‌رو بوده و در حقیقت طراحی شهر سواره‌محور است (شکل ۴). میگون نو پهنه تجاری نداشته و ساکنین آن حتی برای تأمین مایحتاج روزانه مانند نان و غیره باید از ناحیه شهری میگون نو خارج شوند. لذا با توجه به مطالب فوق می‌توان چنین گفت که در واحد همسایگی میگون نو، ساکنین امکان پیاده‌روی و معاشرت با همسایگان را ندارند. با توجه به طراحی منطقه که سواره‌محور و مستلزم داشتن پارکینگ برای تمام خانه‌ها است، ورود و خروج ساکنین به ساختمان‌ها به پارکینگی که داخل ساختمان است محدود شده و این مسئله مانع از حضور فعال مردم در معابر و اماکن عمومی و آشنایی و معاشرت با یکدیگر می‌گردد. بلندمرتبه‌سازی از دیگر ویژگی‌های واحدهای همسایگی در میگون نو است. خانه‌ها به یکدیگر اشرافیت دارند و حریم شخصی دارای ضعف و کاستی است؛ و از سویی معماری این ابنیه نوساز به سبک غربی و متنوع بوده و هماهنگی بین نمای جداره‌ها در این محدوده مشاهده نمی‌شود.

٦. بحث و تحلیل یافته‌های پژوهش

به‌منظور مقایسه تطبیقی شاخص‌های سنجشی این پژوهش از حیث بررسی ویژگی‌های واحد همسایگی در این محدوده و تطبیق آن با اصول شهرسازی اسلامی (بافت قدیم فشم به‌عنوان نمونه موردی آن) و دوره مدرن غرب (بافت جدید میگون نو به‌عنوان نمونه موردی آن)، علاوه بر استخراج شاخص‌های شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب که برگرفته از اندیشه‌های نظریه‌پردازان در جداول ۱ و ۲ ارائه شد. به منظور تدقیق شاخص‌ها و دریافت آراء ساکنین این مناطق از وضعیت و شرایط زیستی پرسشنامه‌ای تدوین و حدود ۲۰۰ نفر از بافت قدیم شهر فشم و میگون نو مورد پرسش‌گری قرار گرفتند که محوریت سؤالات و نتیجه پرسشنامه در (جدول ۴) ارائه شده است. مواردی همچون میزان توجه به حفظ آداب‌ورسوم و سنت‌ها، میزان ارتباط با همسایگان، میزان امنیت محله، وجود ارتباطات فامیلی، کیفیت دسترسی‌ها، کیفیت حل مشکلات و مسائل شهری، میزان مشارکت‌های اجتماعی، میزان برگزاری آیین‌های مذهبی و میزان شرکت در مراسمات دینی، میزان پویایی اماکن عمومی و مذهبی و دیگر موارد، ازجمله سؤالاتی بوده که مردم ساکن در محدوده به آنها پاسخ داده‌اند. از بین ۲۰۰ نفر از پرسششوندگانی که در این پژوهش مورد پرسش‌گری قرار گرفتند، در بافت قدیم فشم،

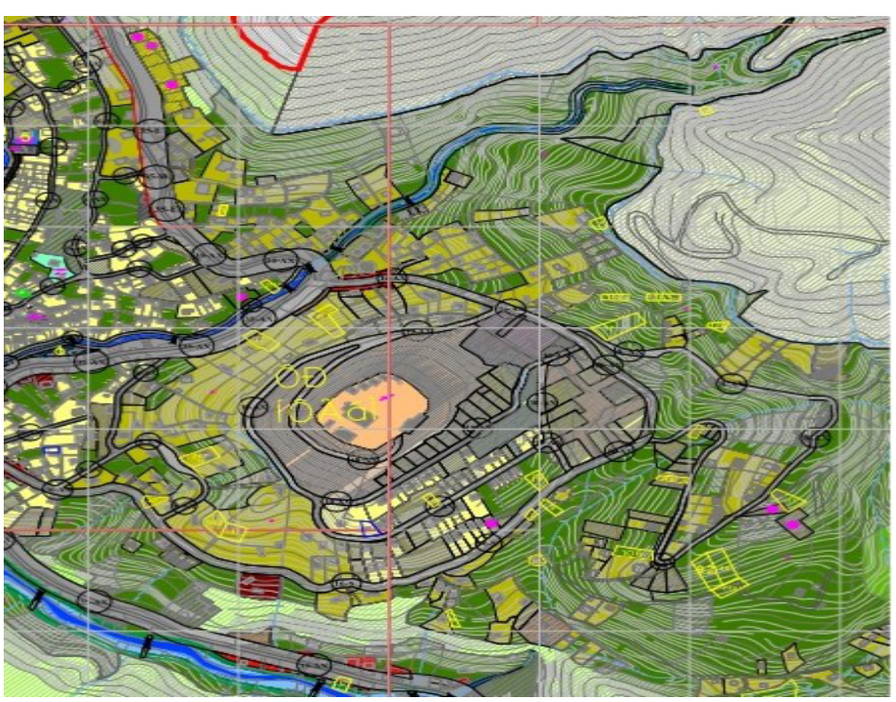

شکل ۴: خیابان‌ها و معابر عمومی شهر میگون نو (Municipality of Oushan, Fasham and Meygoon)

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

۱۳۸ نفر (۶۹ درصد) مرد و ۶۲ نفر (۳۱ درصد) زن و در مقابل در بافت جدید میگون نو ۱۶۶ نفر (۸۳ درصد) مرد و ۳۴ نفر (۱۷ درصد) زن بوده‌اند؛ و بیشتر پرسششوندگان بین ۳۰ تا ۴۵ سال سن داشتند و شغل اکثر افراد، شغل آزاد بوده است. نتایج بررسی آماری سن، شغل، تحصیلات و مدت زمان سکونت در محدوده، در (اشکال ۵، ۶، ۷ و ۸) مشاهده می‌شود.

از مقایسه میانگین‌های آماری به‌دست‌آمده برای هریک از این شاخص‌ها (بر اساس کدگذاری صورت گرفته در پرسشنامه توزیع‌شده بین پرسش‌شوندگان این پژوهش) در بافت قدیم فشم و بافت جدید میگون نو مشخص می‌شود که کدام‌یک از بافت‌ها بیشتر با اصول شهرسازی اسلامی یا اصول دوره مدرن غرب تطابق دارد. به بیانی بهتر، اگر بافت قدیم فشم در یکی از شاخص‌های سنجشی این پژوهش، میانگین آماری بالاتری داشته، بیانگر آن بوده که این بافت در قیاس با بافت جدید میگون نو بیشتر در تطابق با اصول شهرسازی اسلامی بوده است و اگر از میانگین آماری پایین‌تری برخوردار باشد، حاکی از آن است که بافت جدید میگون نو در قیاس با بافت قدیم فشم بیشتر در تطابق با اصول شهرسازی دوره مدرن غرب گام برداشته است. شاخص‌ها و میانگین‌های آماری در (جدول ۴) آمده است.

با توجه به مجموع میانگین‌های به‌دست‌آمده برای شاخص‌های سنجشی پژوهش (جدول ۳) در بافت قدیم فشم (۷۶/۰۱) و بافت جدید میگون نو (۸۰/۵۶)، مشخص می‌شود که واحدهای همسایگی در بافت جدید میگون نو در قیاس با بافت قدیم فشم از منظر شاخص‌های سنجشی این پژوهش، با اصول شهرسازی دوران مدرن غرب تطابق بیشتری دارد؛ اما باید اذعان داشت که شاخص‌های سنجشی و دربرگیرنده اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب از ارزش و اهمیت یکسانی برخوردار نیستند؛ بنابراین برای از بین بردن این تفاوت‌ها باید به محاسبه وزن برای شاخص‌های موردنظر اقدام کرد و این وزن‌ها در میانگین آماری شاخص‌ها ضرب شود. برای محاسبه وزن شاخص‌ها از روش‌های مختلفی

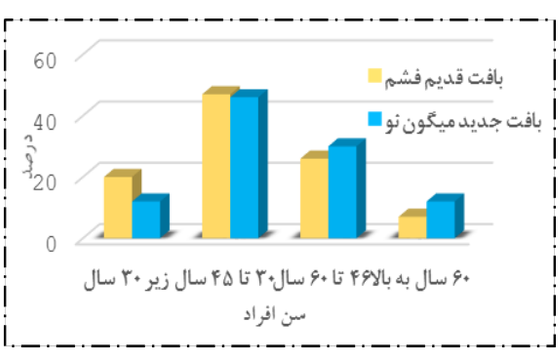

شکل ۵: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب سن افراد

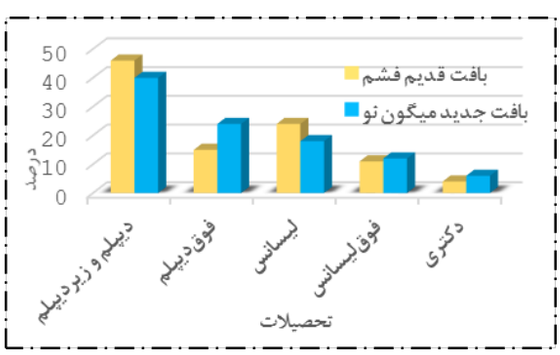

شکل ۶: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب میزان تحصیلات

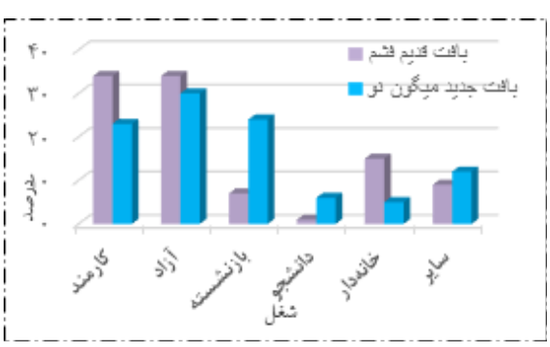

شکل ۷: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب شغل افراد

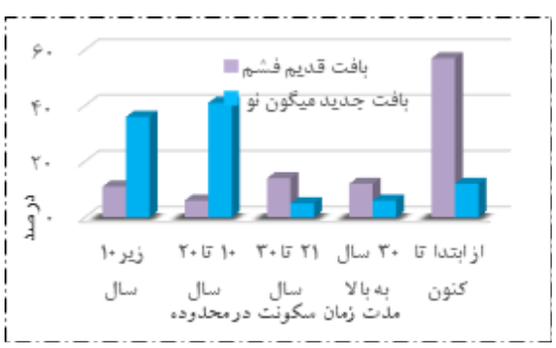

شکل ۸: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب مدت زمان سکونت در محدوده

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۴: مقایسه تطبیقی بین واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و بافت جدید میگون نو از منظر تطبیق آن‌ها با اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب

مفهوم	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	میانگین‌های آماری	
			بافت قدیم فشم	بافت جدید میگون نو
قیاس تطبیقی بین بافت‌های قدیم و جدید فشم و میگون نو و تطابق آن با اصول شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب	اجتماعی	همبستگی اجتماعی در کارها	۱/۹	۱/۷
		میزان حس تعلق ساکنان به محل سکونت	۳/۳۲	۲/۹۳
		وجود تشکل‌های مذهبی در محله	۱/۹۸	۱/۷۰
		وجود داشتن مفهوم محله در بافت شهر	۱/۹۷	۱/۷۶
		اعتماد و امنیت نسبت به همسایه‌ها در محله	۳/۳۷	۲/۸۱
		شناخت همسایگان و افراد محله	۳/۳۳	۳/۴
		وجود نسبت فامیلی در محله	۳/۵۷	۳/۱۷
		آزادی ساکنان در فضاهای شهری و محله	۲/۸۴	۳/۳۴
		رعایت حق همسایه از منظر آزار و اذیت	۲/۳۷	۳/۴
		تشخیص قلمرو محله توسط ساکنان	۱/۸۵	۱/۶۵
		تعامل میان همسایه‌ها در سطح محلات	۲/۶۸	۳/۵۸
		تشخیص ورود افراد غریبه به محلات توسط ساکنان	۳/۳۵	۳/۱۶
	فرهنگی- مذهبی	گردآمدن محلات متأثر از عواملی مانند قوم، نژاد، فرهنگ و غیره	۱/۸	۱/۷۶
		وجود مسجد در ناحیه‌های شهری	۲	۱/۷
		میزان پویایی مسجد و برگزاری نمازهای جماعت در آن	۱/۹	۱/۷۶
		برگزاری مراسمات دینی مانند محرم و شعبان در سطح شهر	۲	۱/۷
		حفظ آداب‌ورسوم گذشته	۲	۳/۷۶
		اهمیت مذهب برای افراد محله	۲/۷۹	۳/۳۴
		رعایت پوشش اسلامی در محله	۳/۱۴	۳/۲۲
		استفاده از اسامی معنوی و شهدا در نام‌گذاری کوچه‌ها	۳/۳۲	۲/۶۲
		سنت وقف در سطح محلات شهر	۲/۳۴	۲/۵۸
		پخش شدن اذان در ساعات اوقات شرعی در سطح شهر	۱/۹۳	۱/۷۶
		وجود عالم دینی و در دسترس بودن آن در سطح شهر	۱/۹۵	۱/۷۶
		برگزاری راهپیمایی‌های مذهبی مانند روز قدس در سطح شهر	۱/۹۷	۱/۷۶
		وجود پوشش‌های نامتعارف یا خودروهای لوکس در سطح شهر	۲/۱۱	۳/۶۴
		مهم بودن حفظ حریم خصوصی برای اهالی محله	۲/۵۲	۳/۴
	کالبدی	وضعیت دسترسی در محلات	۱/۷۳	۱/۷
		وجود معماری و مدل‌های متنوع و نامتعارف در محله	۳/۰۱	۳/۱۱
		وضعیت ارتفاعی ساختمان‌های محله	۱/۷۱	۱/۶۵
	نهادی	مدیریت و حل‌وفصل مسائل و مشکلات به‌صورت کدخدامنشی	۲/۳۳	۳/۴۶
		اعتماد ساکنان به همسایگان	۲/۹۳	۳/۲۸
		مجموع	۷۶/۰۱	۸۰/۵۶

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

می‌توان استفاده کرد که یکی از مهم‌ترین این روش‌ها، بهره‌گیری از روش پنل متخصصان و کارشناسان است؛ بدین منظور در این پژوهش از ۹ نفر، متخصصان و پژوهشگران حوزه مرتبط با موضوع پژوهش خواسته شد تا به هریک از شاخص‌های مؤثر بر اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب برحسب طیف لیکرت امتیازی بین ۱ تا ۵ داده شود. پس از امتیازدهی به شاخص‌های سنجشی این پژوهش (مبتنی بر اهمیت آن‌ها از دید متخصصان)، مجموع امتیاز هر شاخص محاسبه‌شده و سپس تمامی این امتیازها با همدیگر جمع و در ادامه امتیاز هر شاخص بر مجموع امتیازها، تقسیم شده تا وزن هر شاخص به دست آید (جدول ۵).

پس از محاسبه وزن هر شاخص (جدول ۵)، وزن آن‌ها در میانگین آماری ضرب شده تا امتیاز نهایی برای هریک از بافت‌های قدیم فشم و بافت جدید میگون نو به‌منظور قیاس تطبیقی استاندارد آن‌ها از منظر تطبیق آن‌ها با اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب محاسبه شود (جدول ۶).

امتیاز نهایی به‌دست‌آمده برای بافت قدیم فشم (۲/۴۲) و بافت جدید میگون نو (۲/۵۸)، نشان می‌دهد که واحدهای همسایگی در بافت جدید میگون نو در قیاس با بافت قدیم فشم از منظر شاخص‌های سنجشی این پژوهش، بیشتر با اصول دوران مدرن غرب تطابق دارد.

همان‌طور که گفته شد، شکل‌گیری ناحیه شهری میگون نو به‌صورت فعلی، از قدمت زیادی برخوردار نبوده و قدمت آن به دهه ۸۰ برمی‌گردد؛ و دو عامل باعث آن شده است تا میگون نو به مکانی با فرهنگ ساخت‌وساز غالبِ غربی بدل شود. اول، میگون نو ساکن بومی نداشته و عاری از هرگونه فرهنگی خاص و کاملاً مستعد پذیرش فرهنگی جدید بوده است. دوم، با توجه به گرانی اراضی و املاک میگون نو فقط قشر مرفه جامعه توان خرید در آن منطقه را داشته‌اند و به خاطر نزدیکی آن به شهر تهران، گسیل جمعیت را از شهر تهران به آن منطقه داشته است؛ و با توجه به سنجش‌های آماری به نظر می‌رسد اکثریت جمعیت متمول جامعه، فرهنگ غربی و نوین را به رسوم سنتی ترجیح می‌دهند و مشاهده می‌شود که فضایی تجددگرایانه، میگون نو را فراگرفته است. نتیجه پرسش‌گری که توسط اهالی میگون نو در مورد فضای شهرسازی آن انجام شده است نیز، بر غربی بودن شهرسازی و معماری میگون نو صحه می‌گذارد و مؤکد این موضوع است که فضای شهری میگون نو متأثر از سبک غربی است؛ اما شرایط در بافت قدیم فشم به‌گونه‌ای دیگر است و با توجه به قدمت بسیار زیاد فشم، این محدوده تا حد امکان آداب‌ورسوم کهن خود را حفظ نموده، مفهوم هویت محلی را نگاه داشته و ساکنان آن از پیوندی عمیق و همبستگی اجتماعی بالایی برخوردار هستند؛ و در اکثر شاخص‌های مورد مطالعه قرار گرفته، این بافت به اصول و مبانی شهرسازی اسلامی نزدیک‌تر است که البته با توجه به فرسوده بودن بافت این محدوده و نیاز به تخریب و ساخت‌وسازهای جدید، در صورت عدم توجه به این اصول و ارزش‌های غنی، احتمال می‌رود چنین خصوصیاتی در آینده، رنگ بازد و شرایطی همچون میگون نو برای این قسمت نیز حاکم شود.

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در راستای بررسی ویژگی‌های واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و جدید میگون نو و تطابق آن با ویژگی‌های شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب به رشته تحریر درآمده است. در ابتدا مبانی و مفاهیم نظری در باب واحدهای همسایگی و ویژگی‌های آن در شهرسازی دوران اسلامی و دوره مدرن غرب مورد مطالعه قرار گرفت و سپس به تدوین چارچوب سنجشی این پژوهش مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی به‌منظور قیاس تطبیقی بین بافت‌های قدیم و جدید فشم و میگون نو و تطابق آن با اصول شهرسازی اسلامی و دوران مدرن غرب مبادرت شد و در ادامه با پرسش‌گری هدفمند از ۲۰۰ نفر از هریک از ساکنان این دو محدوده، با استفاده از میانگین‌های آماری به سنجش تطبیقی این شاخص‌ها اقدام شد. با توجه به آنکه شاخص‌های سنجشی و دربرگیرنده اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب از ارزش و اهمیت یکسانی برخوردار نیستند، بنابراین برای از بین بردن این تفاوت‌ها می‌بایست به محاسبه وزن برای شاخص‌های موردنظر اقدام کرده تا این وزن‌ها در میانگین آماری شاخص‌ها ضرب و از لحاظ مطالعات علمی و پژوهشی نتایج حاصله از صحت بالاتری برخوردار شوند. برای محاسبه وزن شاخص‌ها از روش‌های مختلفی می‌توان استفاده

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۵: وزن شاخص‌های سنجشی پژوهش مبتنی بر نظر متخصصان و نخبگان

شاخص‌ها	وزن دهی مبتنی بر نظر متخصصان	
	امتیاز	وزن
همبستگی اجتماعی در کارها	۲۸	۰/۰۲۸
میزان حس تعلق ساکنان به محل سکونت	۲۱	۰/۰۲۱
وجود تشکل‌های مذهبی در محله	۴۰	۰/۰۴
وجود داشتن مفهوم محله در بافت شهر	۲۸	۰/۰۲۸
اعتماد و امنیت نسبت به همسایه‌ها در محله	۳۷	۰/۰۳۸
شناخت همسایگان و افراد محله	۳۰	۰/۰۳
وجود نسبت فامیلی در محله	۱۶	۰/۰۱۶
آزادی ساکنان در فضاهای شهری و محله	۳۳	۰/۰۳۳
رعایت حق همسایه از منظر آزار و اذیت	۴۰	۰/۰۴
تشخیص قلمرو محله توسط ساکنان	۱۷	۰/۰۱۷
تعامل میان همسایه‌ها در سطح محلات	۳۳	۰/۰۳۳
تشخیص ورود افراد غریبه به محلات توسط ساکنان	۲۲	۰/۰۲۲
گردآمدن محلات متأثر از عواملی مانند قوم، نژاد، فرهنگ و غیره	۲۴	۰/۰۲۴
وجود مسجد در ناحیه‌های شهری	۴۱	۰/۰۴۲
میزان پویایی مسجد و برگزاری نمازهای جماعت در آن	۴۲	۰/۰۴۳
برگزاری مراسمات دینی مانند محرم و شعبان در سطح شهر	۴۰	۰/۴
حفظ آداب‌ورسوم گذشته	۲۵	۰/۰۲۵
اهمیت مذهب برای افراد محله	۳۷	۰/۰۳۷
رعایت پوشش اسلامی در محله	۳۸	۰/۰۳۹
استفاده از اسامی معنوی و شهدا در نام‌گذاری کوچه‌ها	۳۵	۰/۰۳۵
سنت وقف در سطح محلات شهر	۳۵	۰/۰۳۵
پخش شدن اذان در ساعات اوقات شرعی در سطح شهر	۳۶	۰/۰۳۶
وجود عالم دینی و در دسترس بودن آن در سطح شهر	۴۰	۰/۰۴
برگزاری راهپیمایی‌های مذهبی مانند روز قدس در سطح شهر	۳۰	۰/۰۳
وجود پوشش‌های نامتعارف یا خودروهای لوکس در سطح شهر	۳۵	۰/۰۳۵
شاخص‌ها	وزن دهی مبتنی بر نظر متخصصان	
	امتیاز	وزن
مهم بودن حفظ حریم خصوصی برای اهالی محله	۳۸	۰/۰۳۹
وضعیت دسترسی در محلات	۲۵	۰/۰۲۵
وجود معماری و مدل‌های متنوع و نامتعارف در محله	۲۹	۰/۰۲۹
وضعیت ارتفاعی ساختمان‌های محله	۲۷	۰/۰۲۷
مدیریت و حل‌وفصل مسائل و مشکلات به‌صورت کدخدامنشی	۲۹	۰/۰۲۹
اعتماد ساکنان به همسایگان	۳۶	۰/۰۳۶
مجموع	۹۸۷	۱

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

جدول ۶: مقایسه تطبیقی استاندارد بین واحدهای همسایگی در بافت قدیم فشم و بافت جدید میگون نو از منظر تطبیق آن‌ها با اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب

شاخص‌ها	وزن	میانگین‌های آماری		امتیاز نهایی	
		بافت قدیم فشم	بافت جدید میگون نو	بافت قدیم فشم	بافت جدید میگون نو
همبستگی اجتماعی در کارها	۰/۰۲۸	۱/۹	۱/۷	۰/۰۵۳۲	۰/۰۴۷۶
میزان حس تعلق ساکنان به محل سکونت	۰/۰۲۱	۳/۳۲	۲/۹۳	۰/۰۶۹۷	۰/۰۶۱۶
وجود تشکل‌های مذهبی در محله	۰/۰۴	۱/۹۸	۱/۷۰	۰/۰۷۹۲	۰/۰۶۸
وجود داشتن مفهوم محله در بافت شهر	۰/۰۲۸	۱/۹۷	۱/۷۶	۰/۰۵۵۲	۰/۰۴۹۳
اعتماد و امنیت نسبت به همسایه‌ها در محله	۰/۰۳۸	۳/۳۷	۲/۸۱	۰/۱۲۸	۰/۱۰۶۸
شناخت همسایگان و افراد محله	۰/۰۳	۳/۳۳	۳/۴	۰/۰۹۹۹	۰/۱۰۲
وجود نسبت فامیلی در محله	۰/۰۱۶	۳/۵۷	۳/۱۷	۰/۰۵۷۲	۰/۰۵۰۸
آزادی ساکنان در فضاهای شهری و محله	۰/۰۳۳	۲/۸۴	۳/۳۴	۰/۰۹۳۸	۰/۱۱۰۲
رعایت حق همسایه از منظر آزار و اذیت	۰/۰۴	۲/۳۷	۳/۴	۰/۰۹۴۸	۰/۱۳۶
تشخیص قلمرو محله توسط ساکنان	۰/۰۱۷	۱/۸۵	۱/۶۵	۰/۰۳۱۵	۰/۰۲۸۱
تعامل میان همسایه‌ها در سطح محلات	۰/۰۳۳	۲/۶۸	۳/۵۸	۰/۰۸۸۵	۰/۱۱۸۲
تشخیص ورود افراد غریبه به محلات توسط ساکنان	۰/۰۲۲	۳/۳۵	۳/۱۶	۰/۰۷۳۷	۰/۰۶۹۶
گردآمدن محلات متأثر از عواملی مانند قوم، نژاد، فرهنگ و غیره	۰/۰۲۴	۱/۸	۱/۷۶	۰/۰۴۳۲	۰/۰۴۲۳
وجود مسجد در ناحیه‌های شهری	۰/۰۴۲	۲	۱/۷	۰/۰۸۴	۰/۰۷۱۴
میزان پویایی مسجد و برگزاری نمازهای جماعت در آن	۰/۰۴۳	۱/۹	۱/۷۶	۰/۰۸۱۷	۰/۰۷۵۷
برگزاری مراسمات دینی مانند محرم و شعبان در سطح شهر	۰/۴	۲	۱/۷	۰/۰۸	۰/۰۶۸
حفظ آداب‌ورسوم گذشته	۰/۰۲۵	۲	۳/۷۶	۰/۰۵	۰/۰۹۴
اهمیت مذهب برای افراد محله	۰/۰۳۷	۲/۷۹	۳/۳۴	۰/۱۰۶	۰/۱۲۷
رعایت پوشش اسلامی در محله	۰/۰۳۹	۳/۱۴	۳/۲۲	۰/۱۲۲۵	۰/۱۲۵۶
استفاده از اسامی معنوی و شهدا در نام‌گذاری کوچه‌ها	۰/۰۳۵	۳/۳۲	۲/۶۲	۰/۱۱۶۲	۰/۰۹۱۷
سنت وقف در سطح محلات شهر	۰/۰۳۵	۲/۳۴	۲/۵۸	۰/۰۸۱۹	۰/۰۹۰۳
پخش شدن اذان در ساعات اوقات شرعی در سطح شهر	۰/۰۳۶	۱/۹۳	۱/۷۶	۰/۰۶۹۵	۰/۰۶۳۴
وجود عالم دینی و در دسترس بودن آن در سطح شهر	۰/۰۴	۱/۹۵	۱/۷۶	۰/۰۷۸	۰/۰۷۰۴
برگزاری راهپیمایی‌های مذهبی مانند روز قدس در سطح شهر	۰/۰۳	۱/۹۷	۱/۷۶	۰/۰۵۹۱	۰/۰۵۲۸
وجود پوشش‌های نامتعارف یا خودروهای لوکس در سطح شهر	۰/۰۳۵	۲/۱۱	۳/۶۴	۰/۰۷۳۹	۰/۱۲۷۴
مهم بودن حفظ حریم خصوصی برای اهالی محله	۰/۰۳۹	۲/۵۲	۳/۴	۰/۰۹۸۳	۰/۱۳۲۶
وضعیت دسترسی در محلات	۰/۰۲۵	۱/۷۳	۱/۷	۰/۰۴۳۳	۰/۰۴۲۵
وجود معماری و مدل‌های متنوع و نامتعارف در محله	۰/۰۲۹	۳/۰۱	۳/۱۱	۰/۰۸۷۳	۰/۰۹۰۲
وضعیت ارتفاعی ساختمان‌های محله	۰/۰۲۷	۱/۷۱	۱/۶۵	۰/۰۴۶۲	۰/۰۴۴۶
مدیریت و حل‌وفصل مسائل و مشکلات به‌صورت کدخدامنشی	۰/۰۲۹	۲/۳۳	۳/۴۶	۰/۰۶۷۶	۰/۱۰۰۴
اعتماد ساکنان به همسایگان	۰/۰۳۶	۲/۹۳	۳/۲۸	۰/۱۰۵۵	۰/۱۱۸۱
مجموع	۱	۷۶/۰۱	۸۰/۵۶	۲/۴۲	۲/۵۸

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

کرد که یکی از مهم‌ترین این روش‌ها، بهره‌گیری از روش پنل متخصصان و کارشناسان است؛ درنتیجه در این پژوهش از ۹ نفر از متخصصان و پژوهشگران حوزه مرتبط با موضوع پژوهش برای وزن‌دهی به شاخص‌ها بر مبنای طیف لیکرت و تدقیق روش پژوهش و نتیجه نهایی، بهره گرفته شد.

پس از مقایسه تفصیلی شاخص‌های سنجشی در بافت قدیم فشم و بافت جدید میگون نو از منظر تطبیق ویژگی واحدهای همسایگی آن‌ها با اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب، در مجموع بافت قدیم فشم از منظر شاخص‌های سنجشی این پژوهش امتیاز نهایی ۲/۴۲ و بافت جدید میگون نو امتیاز نهایی ۲/۵۸ را کسب نمودند؛ این امر بیانگر آن بود که بافت جدید میگون نو در قیاس با بافت قدیم فشم بیشتر با اصول و شاخصه‌های شهرسازی دوره‌ی مدرن غرب تطابق دارد و بافت قدیم فشم به اصول شهرسازی اسلامی نزدیک‌تر است. در بافت قدیم فشم، احساس همبستگی اجتماعی، ارتباطات همسایگی، حفظ آداب‌ورسوم کهن، امنیت واحدهای همسایگی، کارکرد پویای فضاهای اجتماعی به خصوص فضاهای مذهبی همچون مسجد، حسینیه، تکیه، عدم اشراف ساختمان‌ها به یکدیگر، پیاده‌محوری، آرامش و آسایش محیطی، معماریِ همخوان با محیط و سنت و تمام مواردی که در (جدول ۶) در متن مقاله ذکر شد، پررنگ‌تر و قوی‌تر از بافت میگون نو بوده و می‌تواند به عنوان یکی از فضاهایی در استان تهران که علی‌رغم هجوم سبک و سیاق‌های ساخت‌وساز و زندگی دوران مدرنیته، از این هجمه تا حدودی دور بوده است و بافت سنتی و کهن خود را چه از منظر کالبدی و چه از منظر روابط اجتماعی حفظ نموده، مورد مطالعه، بررسی و حفاظت قرار گیرد. به عنوان مطالعات و برنامه‌ریزی در تحقیقات آتی و توسط سایر پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که از منظر کالبدی بالأخص در محدوده بافت قدیم فشم، مطالعات عمیقی صورت گیرد. برداشت‌های میدانی، ترسیم نقشه‌ها و کروکی‌ها از وضع موجود بافت قدیم فشم پیشنهاد می‌گردد. با توجه به وجود بافت فرسودهٔ قابل توجه در فشم و احتمال تخریب این بافت در آینده برای ساخت‌وسازهای جدید، پیشنهاد می‌شود که شهرداری وضع قوانین ارزشمند جهت عدم تخریب بافت کهن و درنظر گرفتن قوانین برای ساخت‌وسازهای نوین را در دستور کار قرار دهد.

انجام مطالعات آینده‌پژوهی و تصویر آیندهٔ مطلوب در این بافت و آینده محتمل و برنامه‌ریزی جهت رسیدن به آینده مطلوب، به عنوان مطالعات آتی در این محدوده قویاً توصیه می‌گردد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری نویسنده اول با عنوان «بررسی ویژگی‌های واحد همسایگی در بافت قدیم و جدید محله‌های فشم و میگون نو و تطبیق آن با اصول شهرسازی اسلامی و دوره مدرن غرب» است که با راهنمایی نویسنده دوم در گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، در سال ۱۴۰۱ انجام شده است.

مشارکت نویسندگان

در مقاله حاضر کلیه نویسندگان از سهم مشارکت یکسان برخوردار هستند.

تضاد منافع،حمایت مالی

هیچگونه تضاد و تعارض منافعی برای نویسندگان مقاله وجود ندارد. همچنین در روند ارائه این مقاله از حمایت مالی هیچ ارگانی استفاده نشده‌است.

دسترسی به داده ها و مواد

مجموعه داده‌های تولید شده ویا تحلیل شده در طول پژوهش حاضر از طریق درخواست منطقی از نویسنده مسئول قابل دسترسی هستند.

منابع

References

Amini Hajibashi, M., Rezai, M., & Bandarabad, A. (2019). A Comparative Study about Urban Morphology Patterns in Contemporary Iranian and European Cities, Rey in Iran and Siena in Italy. Human Geography Research Quarterly, 51 (4): 825-1130. [in Persian].

Araki, M. (2019). Jurisprudence of urban development. Qom: Andisheh Nab Mandegar. [in Persian].

Google earth, http://www.earth.google.com, December, 2022.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

Navabakhsh, M., & Rafiei Far, M. (2018). Sociological investigation of neighborhood relations in residential complexes of Tehran (case study: district 2 of the municipality). Journal of Contemporary Sociology, 1(1): 52-65. [in Persian].

Noghrekar, A., Hamzeh Nejad, M., & Moin Mehr, S. (2013). Recognition and Analysis of Environmental Issues of Architectureand Urban Design, From the Viewpoint of Islam (The Scope of the Qur'an and Narrations). Armanshahr Architecture and Urbanism Quarterly, 7(13): 119-135. [in Persian].

Okhovat, H., Bemanian, M. R., & Almasifar, N. (2014). Architecture and traditional urban planning in Islamic countries. Tehran: Tahan. [in Persian].

Pourahmad, A., & Wafaei, A. (2015). Comparative comparison of Islamic city structure with Western city (with emphasis on Max Weber's city theory). Iranian Islamic City Studies Quarterly, 18: 5-12. [in Persian].

- Pourahmad, A., & Wafaei, A. (2017). The impact of modernism on the physical-spatial structure of an Iranian-Islamic city (case study: Kashan city). Iranian Islamic City Studies Quarterly, 17(28): 63-76. [in Persian].

Rahnemai, A. (2016). Western studies. Qom: Publications of Imam Khomeini Educational and Research Institute. 15th edition. [in Persian].

Randolph, G. F & Storper, M. (2023). Is urbanization in the Global South fundamentally different? Comparative global urban analysis for the 21st century. Urban Studies. 60(1): 3–25.

Rohe, W. M. (2009). From Local to Global, one Hundred Years of Neighborhood Planning. Journal of the American Planning Association, 75(2): 209-230.

Shafii, H. (2000). Postmodernism in urban planning. Urban and Rural Management Quarterly, 1: 70-72. [in Persian].

Shieh, I. (2005). with city and region in Iran. Tehran: University of Science and Technology Publications. [in Persian].

Jige Quan, S. (2019). Smart Design for Sustainable Neighborhood Development. Energy Procedia. 158: 6515-6520.

Linsey, L. (2021). Spectral Urbanism: Modern Ghost Cities, Rare Earths, and Political Time at the Limits of Materialism. CUNY Academic Works.

Mehdizadeh, M., Dashti, F., & Alishiri, S. (2016). Continuity of home and city; The Iranian house is a part of the neighborhood system with an emphasis on the values of the Islamic city. Urban Management Quarterly, 43: 343-366. [in Persian].

Mir Mohammad Hossein Fashami S. A, & Mohtasham Amiri, S. (2022). A look at the role of urban space in improving the quality of social relations (case study: Fashm city). The second international conference on architecture, civil engineering, urban planning, environment and Islamic art in the statement of the second step of the revolution. Tabriz, Iran, 8 december. [in Persian].

Mirktoli, J. (2015). Analyzing the formation of neighborhood units as the axis of the formation and development of Turkmen-inhabited cities (case study: Agh ghala city). Journal of research and urban planning, 6(20): 1-16. [in Persian].

Mohajan, H. (2019). The First Industrial Revolution: Creation of a New Global Human Era. Journal of Social Sciences and Humanities, 5(4): p. 377-387.

Motahar, R., Jalili Sadrabad, S., & Alizadeh, R. (2021). Comparative comparison of new and old neighborhoods based on identity (Islamic-Iranian) in urban planning (Study example: Hakimiyeh and Narmak, Tehran). Islamic Architecture Research Quarterly, 9(32): 81-114. [in Persian].

Municipality of Oushan, Fasham and Meygoon.

Naghizadeh, M. (2019). Analysis on religious and literary texts in Islamic urban planning. Tehran: Khurshid Baran. [in Persian].

Nasr, T. (2015). The position of the housing architecture paradigm in today's image of the Iranian-Islamic city. Iranian Islamic Quarterly, 6(2): 67-78. [in Persian].

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

Shukri Yazdan Abad, S., Hamza Nejad, M., & Hosseini Moghadam, F. (2019). Measuring Iranian Islamic and human values during the transformation period of the city from traditional to modern context and the way to preserve it in future cities. Urban Science Quarterly, 3(4): 111-128. [in Persian].

Souleimanzadeh, S., Habib, F., & Etisam, I. (2019). Conceptual model for evaluating the indicators of architectural space based on the adaptation of western and Iranian-Islamic perspectives. Islamic Architecture Research Quarterly, 7(2): 1-20. [in Persian].

Thaghah Al-Islami, A., & Aminzadeh, B. (2013). A comparative study of the concepts and principles used in the Iranian neighborhood and the western neighborhood unit. Hoyiat Shahr magazine, 7(13): 33-45. [in Persian].

Tozandeh Jani, N., & Farzad Behtash, M. R. (2022). Examining the works of modernism in Iranian-Islamic urban planning (case study: Tabriz city). Interdisciplinary studies of Iranian architecture, 1 (2): 161-177. [in Persian].

Vidyarthi, S. (2015). One Idea, Many Plans. An American city design concept in independent India. Routledge.

Zahed Zahedani, S. (2019). The meaning of modern and Islamic architecture and urban planning. Sadra Journal of Islamic Humanities, 30 & 31: 88-85. [in Persian].

امینی‌حاجی‌باشی، مهسا؛ رضایی، محمود و بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی الگوی رایج ریخت‌شناسی شهرهای ایران و اروپا در دورهٔ مقارن با اسلام. (مطالعه موردی: شهر ری در ایران و سیه‌نا در ایتالیا). نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۱(۴):۸۷۰-۸۵۳.

اراکی، محسن. (۱۳۹۸). فقه عمران شهری. قم: اندیشه ناب ماندگار

مهدی‌زاده، میثم؛ دشتی، فرشاد و علیشیری، سکینه. (۱۳۹۵). هم‌پیوستاری خانه و شهر؛ خانه ایرانی جزئی از نظام همسایگی و محله با تأکید بر ارزش‌های شهر اسلامی. فصلنامه مدیریت شهری، ۴۳: ۳۶۶-۳۴۳.

میرمحمدحسین فشمی، سیدامیر و محتشم امیری، سعیده. (۱۴۰۱). نگاهی بر نقش فضای شهری در ارتقاء کیفیت روابط اجتماعی (مطالعه موردی: شهر فشم). دومین کنفرانس بین‌المللی معماری، عمران، شهرسازی، محیط زیست و افق‌های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، تبریز. ۱۷ آذر

میرکتولی، جعفر. (۱۳۹۴). تحلیل شکل‌گیری واحدهای همسایگی به‌عنوان محور تشکیل و توسعه شهرهای ترکمن‌نشین (مطالعه موردی: شهر آق‌قلا). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۶(۲۰): ۱۶-۱.

مطهر، رضا؛ جلیلی صدرآباد، سمانه و علیزاده، رضا. (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی مبتنی بر هویت (اسلامی- ایرانی) در شهرسازی (نمونه مطالعاتی: حکیمیه و نارمک شهر تهران)، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۹(۳۲): ۱۱۴-۸۱.

نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۸). تأملاتی در متون دینی و ادبی در شهرسازی اسلامی. تهران: خورشید باران

نصر، طاهره. (۱۳۹۴). جایگاه پارادایم معماری مسکن در سیمای امروز شهر ایرانی- اسلامی. فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، ۶(۲۲): ۷۸-۶۷.

نوابخش، مهرداد و رفیعی‌فر، مریم. (۱۳۸۷). بررسی جامعه‌شناختی روابط همسایگی در مجتمع‌های مسکونی شهر تهران (مطالعه موردی: منطقه دو شهرداری). مجله جامعه‌شناسی معاصر، ۱(۱): ۶۵-۵۲.

نقره‌کار، عبدالحمید؛ حمزه‌نژاد، مهدی و معین‌مهر، صدیقه. (۱۳۹۲). شناخت و تحلیل مسائل طراحی محیط معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (در گستره قرآن و روایات). فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، دوره ۷(۱۳): ۱۳۵-۱۱۹.

اخوت، هانیه؛ بمانیان، محمدرضا و الماسی‌فر، نینا. (۱۳۹۳). معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی. تهران: طحان

پوراحمد، احمد و وفایی، ابوذر. (۱۳۹۳). مقایسه تطبیقی ساختار شهر اسلامی با شهر غربی (با تأکید بر نظریه شهر ماکس وبر). فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی. ۱۸: ۱۲-۵.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]

پوراحمد، احمد و وفایی، ابوذر. (۱۳۹۶). تأثیر مدرنیسم بر ساختار کالبدی- فضایی شهر ایرانی- اسلامی (مطالعه موردی: شهر کاشان). فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱۷(۲۸): ۷۶-۶۳.

رهنمایی، احمد. (۱۳۹۵). غرب‌شناسی. قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ پانزدهم

شفیعی، حسن. (۱۳۷۹). پست مدرنیزم در شهرسازی. فصلنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱: ۷۲-۷۰.

شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۴). با شهر و منطقه در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت

شکری یزدان‌آباد، شادی؛ حمزه‌نژاد، مهدی و حسینی‌مقدم، فاطمه. (۱۳۹۸). سنجش ارزش‌های ایرانی اسلامی و انسانی در ادوار دگردیسی شهر از بافت سنتی به مدرن و شیوه حفظ آن در شهرهای آینده. فصلنامه دانش شهرسازی، ۳(۴): ۱۲۸-۱۱۱.

سلیمان‌زاده، سجاد؛ حبیب، فرح و اعتصام، ایرج. (۱۳۹۸). مدل مفهومی ارزیابی شاخص‌های فضای معماری بر مبنای تطبیق دیدگاه‌های غربی و ایرانی- اسلامی. فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۷(۲): ۲۰-۱.

ثقه‌الاسلامی، عمیدالاسلام و امین‌زاده، بهناز. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به‌کاررفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی. نشریه هویت شهر، ۷(۱۳): ۴۵-۳۳.

توزنده‌جانی، ناهید و فرزاد بهتاش، محمدرضا. (۱۴۰۱). بررسی آثار مدرنیسم در شهرسازی ایرانی- اسلامی (مورد مطالعه: شهر تبریز). مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران، ۱ (۲): ۱۷۷-۱۶۱.

زاهدزاهدانی، سعید. (۱۳۹۸). معنای معماری و شهرسازی مدرن و اسلامی. مجله علوم انسانی اسلامی صدرا، ۳۰ و ۳۱: ۸۵-.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.1.167]